

Geschiedenis van het godsdienstig en levensbeschouwelijk vormingsonderwijs (gvo en hvo) in Nederland – Jan Beijer, stafbureau CvV

datum: 10 mei 2023

Inleiding

Anno 2023 heeft het gvo en hvo op veel openbare basisscholen een vaste plek in het lesrooster. Op ongeveer de helft van deze scholen (circa 900 scholen) wordt in één of meer leerjaren gvo en/of hvo verzorgd. We bereiken daarmee zo'n 55.000 leerlingen per jaar.

Deze vaste plek van gvo/hvo is niet altijd vanzelfsprekend geweest, maar het gevolg van ruim 200 jaar onderwijsbeleid in Nederland. Van de zogenaamde 'schoolstrijd' die beslecht werd in 1917 tot aan de totstandkoming van wettelijk geborgde financiering van het gvo/hvo door de rijksoverheid in 2017. Het begin van deze ontwikkelingen ligt al in 1806.

1. Van de Franse tijd tot 1848

Scholen bestaan al sinds de Frankische tijd, vanaf de 6^e eeuw, al bestaat 'onderwijs' an sich al vele eeuwen langer. Het belangrijkste doel van de eerste scholen (vooral kloosterscholen) was het verspreiden van het christelijk geloof door te leren lezen (van de Bijbel) en schrijven en opgeleid te worden voor kerkelijke beroepen als priester. Het was zeker niet het doel om algemene vorming te verzorgen. Scholen waren een kerkelijke of particuliere aangelegenheid.

Onder invloed van de Verlichting verandert de opzet van de school in de 18e en 19e eeuw. Het idee is dat kinderen door goed onderwijs brave en productieve burgers worden. Niet het onthouden door het opdreunen ervan, maar inzicht in en samenhang van lesstof staat centraal. Het kind wordt gezien als een kind en niet als een jongvolwassene.

Omstreeks 1800, tijdens de overheersing door de Fransen, kreeg Nederland een centraal georganiseerde overheid. Vanaf dat moment ging de landelijke overheid zich met het onderwijs bemoeien. In 1801 ontstond leerplicht (niet alleen gerealiseerd via scholen, maar het mocht ook via onderwijs aan huis) en in **1806 kwam de Lager Onderwijswet** met nadere regelgeving tot stand.

De doelstellingen van het onderwijs werden daarin als volgt geformuleerd:

- het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden
- het ontwikkelen van verstandelijke vermogens
- opleiding tot alle 'Maatschappelijke en Christelijke deugden'
- onderwijs in het 'leerstellige van het Kerkgenootschap', maar niet door 'den schoolmeester'

Hiermee werd openbaar toegankelijk onderwijs geregeld, maar dat was tegelijkertijd wel op christelijke grondslag al mochten de onderwijzers niet zelf de godsdienstlessen verzorgen. Dat werd een taak voor vertegenwoordigers van de kerk. Overigens verstrekke de staat voor deze vertegenwoordigers geen vergoeding.

Er was dus ruimte voor godsdienstonderwijs, wat in de praktijk vooral neer kwam op protestants godsdienstonderwijs. Formeel was katholiek vormingsonderwijs zelfs verboden al werd dit in de zuidelijke Nederlanden getolereerd.

Verder waren alleen staatsscholen toegestaan, geen particuliere scholen.

In deze beperkingen lag de kern van de 'schoolstrijd' zoals die tot aan 1917 zou voortduren.

Vanaf 1842 worden de scholen verplicht hun lokalen **1 uur per dag** beschikbaar te stellen voor **naschools** godsdienstonderwijs. Er werden dus praktische faciliteiten voor godsdienstonderwijs geformaliseerd, maar de betreffende lessen moesten wel buiten schooltijd vallen.

2. Van 1848 tot 1917, de schoolstrijd gaat verder

Het jaar 1848 is een markant jaar in de Nederlandse geschiedenis. In dat jaar kwam de Grondwet tot stand die van Nederland een parlementaire democratie maakte (overigens stamde de eerste Grondwet van Nederland uit 1814).

Niet langer is dan de koning, maar zijn de ministers verantwoordelijk voor het beleid. De Tweede Kamer krijgt veel meer invloed en wordt bovendien rechtstreeks - weliswaar voorlopig nog door een beperkte groep kiezers - gekozen.

Op onderwijsgebied betekent de **grondwetwijziging van 1848** dat er vrijheid van het stichten van scholen ontstaat ('de vrijheid van onderwijs') en dat ouders de school voor hun kinderen kunnen kiezen die het beste aansluit bij hun opvattingen:

Artikel 194.

Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering. De inrichting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld. Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoende openbaar lager onderwijs gegeven.

Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezigt der overheid, en bovendien, voor zoover het middelbaar en lager onderwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers; het een en ander door de wet te regelen. De Koning doet van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen jaarlijks een uitvoerig verslag aan de Staten-Generaal geven.

Met deze wetswijziging zijn particuliere (bijzondere) scholen voortaan toegestaan. Echter, de staat financierde alleen de openbare scholen. Bovendien konden de particuliere (bijzondere) scholen alleen aanvullend zijn op de openbare scholen. Immers, vrij toegankelijk basisonderwijs moest wel voor alle kinderen bereikbaar blijven op redelijke reisafstand.

Doordat de staat alleen het openbaar onderwijs bleef financieren, was de schoolstrijd om gelijkwaardigheid tussen openbaar en bijzonder onderwijs nog niet voorbij.

De **Lager Onderwijswet van 1857** poogde hieraan een eind te maken, maar feitelijk veranderde er weinig. Rijkssubsidie voor scholen bleef voorbehouden aan scholen die voor iedereen toegankelijk zouden zijn.

Toch nam het aantal bijzondere scholen na 1857 snel toe, want de voorstanders van confessioneel onderwijs konden wel scholen stichten als die geheel "buiten bezwaar van 's lands schatkist" gerealiseerd werden. Men was daarbij afhankelijk van vrijwillige bijdragen, schenkingen en schoolgelden. De schoolstrijd bleef daardoor een strijd om de subsidie.

Voor het godsdienstonderwijs was er een wijziging van de **Lager Onderwijswet van 1878** van belang: godsdienstonderwijs moet voortaan **binnen** schooltijd plaatsvinden. Daarnaast moet de school voor godsdienstonderwijs niet alleen een lokaal beschikbaar stellen (wettelijk verplicht sinds 1842), maar dit moet ook verwarmd en verlicht zijn. Beide punten gelden nog steeds, al is de verwoording anders.

De formele positie van het godsdienstonderwijs wordt met deze bepalingen wel verder erkend. Overigens is er in het geheel nog geen sprake van bezoldiging van de leraren die het godsdienstonderwijs verzorgen. Dus ook niet als het gaat om de godsdienstleraren in het openbaar onderwijs. Daar moeten de kerken zelf voor blijven zorgen.

Dan breekt het jaar 1917 aan. Het jaar staat parlementair bekend onder het jaar van de pacificatie. De **Pacificatie van 1917** betrof een aantal wijzigingen van de Grondwet waarmee op met name een tweetal punten een maatschappelijk compromis werd bereikt tussen links en rechts.

Te rechter zijde werd bereikt dat het bijzonder onderwijs voortaan evenveel recht op financiële steun van de overheid had als het openbaar onderwijs (Grondwet 1917, Artikel 192; tegenwoordig Grondwet, Artikel 23). De algemene opinie was: de schoolstrijd is daarmee gestreden. Ter linker zijde werd bereikt dat het algemeen kiesrecht werd ingevoerd. In eerste instantie wel alleen voor mannen ouder dan 25 jaar. Daarmee was het kiesrecht niet meer alleen voorbehouden aan mensen die in een zekere mate belasting betaalden (het cijnskiesrecht). (Wetenswaardigheid: twee jaar later, in 1919, werd ook het vrouwenkiesrecht ingevoerd.)

Een voetnoot bij de onderwijspacificatie: ook toen was het nog steeds geen issue dat degenen die in het openbaar onderwijs het godsdienstonderwijs verzorgden hiervoor niet door de staat betaald werden. Immers, het was vrijwillig onderwijs, de staat stelde ook geen kwaliteitseisen aan de betreffende personen, dus waarom zou de staat dit dan financieren? En over niet-godsdienstig levensbeschouwelijk vormingsonderwijs werd ook niet gediscussieerd. Voor denken over bijvoorbeeld humanistisch en boeddhistisch vormingsonderwijs was het nog veel te vroeg. Nederland was nog een volledig kerkelijke maatschappij.

3. Periode 1917 – 2017, de opkomst van levensbeschouwelijk vormingsonderwijs en subsidies voor leraren gvo/hvo door de gemeentelijke overheid

In de **Lager Onderwijswet van 1920** worden naast de uitwerking van de Grondwetswijzigingen van 1917 nog enkele bepalingen met betrekking tot godsdienstonderwijs toegevoegd:

- de uren voor godsdienstonderwijs worden in overleg met de door de kerk aangewezen godsdienstleraar vastgesteld;
- de lokalen waar godsdienstonderwijs wordt gegeven worden door de school kosteloos beschikbaar gesteld.

Beide punten zijn feitelijk nog steeds van kracht.

In **1955** wordt een nieuwe mijlpaal bereikt. Voor het eerst gaat de overheid en met name de gemeentelijke overheid, het godsdienstonderwijs op openbare scholen subsidiëren. Feitelijk is dit de eerste aanzet tot de volledige financiering door de rijksoverheid van het gvo/hvo zoals we dat heden ten dage kennen.

In Rotterdam redeneerde de gemeente toentertijd ten aanzien van het 'bijbelonderricht', zoals het werd genoemd, als volgt:

1. *'In deze tijd waarin het inzicht veld wint, dat onze cultuur niet is los te denken van de Bijbel en dat dit boek als een groot geestelijk erfgoed tot de jeugd moet worden gebracht, zouden de godsdienstverzorgende organisaties tot uitbreiding van hun werk op scholen willen overgaan. Dit zou slechts mogelijk zijn, indien de Overheid een belangrijk deel van de daaruit voortvloeiende uitgaven voor haar rekening zou nemen...'*,

en dan

2. *'zal met redelijke zekerheid het bijbelonderricht op psychologisch-didactisch verantwoorde wijze gegeven kunnen worden'*.

Een zaak van cultuur en een zaak van goed onderwijs. Dat is de redenering. Maar die redenering overtuigt niet ieder. Er komt verzet, en het duurt tot 1958 totdat het besluit in Rotterdam wordt uitgevoerd. Speciale schoolcatecheten worden aangesteld, de gemeente betaalt in belangrijke mate.

Met de jaren veranderen de tijden.

In 1963 wordt het wettelijk mogelijk om naast godsdienstonderwijs ook humanistisch vormingsonderwijs te verzorgen (aangeduid met de neutralere term levensbeschouwelijk vormingsonderwijs). De gewijzigde Wet Voortgezet Onderwijs van dat jaar zet de toon. Door de verbreding van louter godsdienstonderwijs met ook levensbeschouwelijk vormingsonderwijs werd de algemene toegankelijkheid van het openbaar onderwijs voor alle gezindten (dé reden van bestaan van het openbaar onderwijs) geactualiseerd.

En diverse gemeenten passen hun lokale subsidieverordening hierop aan. Zo past het genoemde Rotterdam zijn regeling in 1972 aan t.b.v. het humanistisch vormingsonderwijs. En verstrekt Rotterdam vanaf 1989 ook subsidie voor een niet christelijke vorm van godsdienstonderwijs: het islamitisch godsdienstonderwijs.

Al met al ontstaat een lappendeken aan gemeentelijke subsidieverordeningen. Maar er is bij deze regelingen geen sprake van landelijke dekking. In de jaren 90 kent Nederland zo'n 600 gemeenten, maar naar schatting in 40% van de gemeenten bestaat geen subsidieregeling voor het gvo/hvo. In met name de grote steden in de Randstad krijgt het gvo/hvo moeizaam voet aan de grond. Uitzondering blijft de gemeente Rotterdam.

Waar wel subsidieverordeningen gelden, verschillen deze sterk in de mate waarin subsidie wordt verstrekt. In een beperkt aantal gemeenten kunnen de docenten gvo/hvo een volledig salaris ontvangen voor hun werkzaamheden, in een veel groter aantal gemeenten ontvangen de docenten een 'vrijwilligerssalaris'.

Een zwak punt in de gemeentelijke regelingen is dat bij economisch ongunstig tij vaak als eerste wordt bezuinigd op de subsidies. En ook bij fusies tussen gemeenten sneuvelt menige subsidieregeling.

Wat dat betreft stonden de sterren in 2008 en 2009 weer bijzonder ongunstig voor het gvo/hvo. Een nieuwe economische crisis, bekend als de kredietcrisis, diende zich aan. De vastgoedzeepbel in met name de VS, waar veel dubieuze hypotheeklen werden verhandeld, knapte. De economie kromp wereldwijd fors en overheden moesten bezuinigen.

4. De weg naar financieren van het gvo/hvo door de rijksoverheid

Als eerder aangegeven was het godsdienstonderwijs een zaak van de kerken en andere zedende instanties als bijvoorbeeld het Humanistisch Verbond. Deze organisaties bepaalden het lesprogramma en ook wie de lessen mocht verzorgen. De overheid had hierin geen stem. Zeker de landelijke overheid voelde dan ook geen enkele verplichting tot financiering van het gvo/hvo. Men argumenteerde: "We gaan de kerken niet financieren!" of: "Het kan niet door de scheiding van kerk en staat."

In 2004 echter deed zich m.b.t. de landelijke politiek een uitgelezen kans voor om bovenstaande argumenten van de politiek te ondergraven. De LPF diende in 2004 een amendement in op de Wet Beroepen in het Onderwijs (Wet BIO, amendement Kraneveld). Strekking van dit amendement: ook de leraren gvo/hvo zouden onder deze nieuwe wet, die kwaliteitseisen aan de leraren in het primair onderwijs stelt, moeten vallen.

De onderwijswoordvoerders van andere politieke partijen vroegen de vakbond AOb om raad. Het hoofdbestuur van de AOb nam vervolgens contact op met Stichting HVO, het opleidingsbedrijf van het hvo. Stichting HVO gaf aan een sterk voorstander van een dergelijk amendement te zijn. Het zou de erkenning en professionalisering van het vak ten goede komen.

Het amendement werd 's anderendaags in de Kamer aangenomen en de lobby tot rijksfinanciering van het gvo/hvo kreeg daarmee een sterk argument in handen. De rijksoverheid had nu immers

ook verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de vakken gvo/hvo op zich genomen. Zendende instanties waren nu niet langer helemaal vrij te bepalen wie de lessen mochten verzorgen. De hiervoor aan te stellen leraren moesten aan de eisen van de Wet BIO gaan voldoen.

Stichting HVO nam daarna contact op met de PKN om gezamenlijk de lobby voor rijksfinanciering verhevigd te gaan voeren met zoveel mogelijk belanghebbende organisaties.¹

Er werd een 'overlegorgaan' ingesteld, bestaande uit de direct betrokkenen en de medestanders (in de zogenoemde 'Brede Vergadering' waren alle in de voetnoot genoemde 20 organisaties vertegenwoordigd!). De politieke lobby ging vervolgens voortvarend van start. Als eerste werd OCW gevraagd de effectuering van de Wet BIO voor het gvo/hvo uit te stellen tot financiering door de rijksoverheid gerealiseerd zou zijn. Dit slaagde.

De jaren 2005, 2006 en 2007 waren in strategische zin succesvol te noemen. Er werden door de Tweede Kamer verschillende moties en amendementen op de begroting voor gvo/hvo aangenomen:

- in 2006 werd een bedrag van 50.000 euro verkregen voor een gezamenlijk onderzoeksproject onder begeleiding van de Besturenraad PC-onderwijs, over hoe een en ander effectief georganiseerd zou kunnen worden als de rijksoverheid zou overgaan tot 'rijksbekostiging'. Alle door de rijksoverheid 'erkende' levensbeschouwingen en godsdiensten hebben immers dezelfde rechten;
- de uitkomsten zijn later door de gezaghebbende Onderwijsraad gebruikt om de Minister hierover te adviseren. Het advies aan de Minister was een gezamenlijk faciliteitenbedrijf gvo/hvo op te laten richten door de deelnemende organisaties als tot 'rijksbekostiging' zou worden besloten;
- in 2007 werd door de politieke lobby een bedrag van 2,7 miljoen euro verkregen voor een eenmalige professionele (kwalitatief inhoudelijke en organisatorische) inhaalslag voor gvo/hvo. Dit project is in de periode 2007-2008 ook gezamenlijk uitgevoerd onder begeleiding van de Besturenraad.

Eind 2008 kwam de doorbraak. In december werd in de Tweede Kamer een amendement op de OCW-begroting voor 2009 aangenomen voor een bedrag van jaarlijks 10 miljoen euro. Hierin was tevens opgenomen dat de lessen gvo/hvo structureel door de rijksoverheid gefinancierd zouden worden vanaf 1 augustus 2009.

Een angel was wel dat het een subsidie betrof en subsidies hebben hooguit een duur van vier jaar (Wet WOOS). Subsidies kunnen wel weer verlengd worden. Daar zal echter altijd een effectieve lobby voor nodig zijn, minimaal een jaar voor het einde van de subsidieperiode. Met subsidie wordt in deze 'zuinige' tijden eigenlijk 'startsubsidie' bedoeld. Verwacht wordt dat daarna een organisatie financieel op eigen benen moet kunnen staan.

Dit grote succes kwam net op tijd. De een na de andere gemeente trok de subsidieverordening in. Het aantal verzorgde lessen verminderde snel. Dit moest tot staan gebracht worden.

5. Startfase landelijk georganiseerd gvo/hvo (2009)

Vanaf eind december 2008 is er een half jaar beschikbaar om te organiseren dat vanaf het schooljaar 2009/2010 de docenten gvo/hvo een vast salaris ontvangen.

Hiertoe wordt door de zogenaamde 'zendende instanties' de koepelorganisatie Stichting Dienstencentrum GVO en HVO opgericht.

¹ Medestanders werden gevonden in de vakbonden AOB en CNV, de koepels van onderwijsbesturen Besturenraad (nu Verus, voor scholen met PC-onderwijs) en VOS-ABB (openbaar onderwijs), de zendende instanties (HV, CIO/PKN, RKK, CMO, HRN, NIK) en diverse andere aan het onderwijs gelieerde organisaties (HVO, SPIOR, ISBO, IKOS, NKS, VBN/NABS, CBOO en VOO)

Zij coördineert dat:

- elke denominatie binnen gvo/hvo zijn een eigen werkgeversstichting ten behoeve van de docenten opricht;
- een eigen cao voor gvo/hvo wordt afgesloten;
- alle openbare scholen in Nederland benaderd worden om 'kosteloos' gvo/hvo aan te vragen;
- alle docenten gvo/hvo een arbeidscontract ontvangen van de werkgever van de eigen kleur en
- schoolaanvragen en vakdocenten aan elkaar gekoppeld en ingeroosterd worden.

De operatie lukt. Verdere opbouw en versterking van het gvo/hvo kan plaatsvinden.

6. Rampjaar (2013) afgewend

Dit jaar kan getypeerd worden als een 'bijna rampjaar' voor het gvo/hvo.

Na 4 jaar wordt elke door OCW verstrekte subsidie geëvalueerd. Het dagelijks bestuur van het Dienstencentrum GVO en HVO had gelukkig tijdig geanticipeerd op de mogelijkheid van stopzetting van de subsidie.

Een teken aan de wand was eind 2012 al de aankondiging van de stopzetting van subsidies door OCW voor kleine levensbeschouwelijke (omroep)organisaties (Human, IKON, enz.). Het was duidelijk dat OCW, mede onder de druk van de aanhoudende economische crisis, wilde bezuinigen op subsidies en dat viel samen met de periode van vier jaar subsidie voor G/HVO op grond van de Wet WOOS.

Het dagelijks bestuur van het Dienstencentrum was in maart 2013 actief begonnen met de reeds eerder voorbereide lobby, al werd de stopzetting van de subsidie pas eind mei formeel aangekondigd. Vervolgens is met alle geledingen en onderwijsorganisaties tussen eind mei en eind juni van dat jaar intensief actie gevoerd. Bijzonder was de grote demonstratie op het Plein in Den Haag van zeker 200 leraren gvo/hvo en het toen aanbieden van een petitie met 30.000 handtekeningen van verontruste ouders en schooldirecties.

Het eindresultaat is bekend: de subsidie van 10 miljoen euro werd volledig behouden voor weer een periode van vier jaar.

Het resultaat van alle acties was dat op 4 juli 2013 een motie met vrijwel kamerbrede meerderheid werd aangenomen (alleen de PVV stemde tegen) en die als strekking had dat gvo/hvo een (bijzonder) kerndoel van het openbaar onderwijs vertegenwoordigt waarvoor de subsidie behouden moest blijven.

Van deze motivatie kon in toekomstige lobby's goed gebruik van worden gemaakt.

Te beginnen bij de noodzakelijke lobby die vanaf dat moment werd voorbereid door het dagelijks bestuur van het Dienstencentrum. Doel van deze lobby was om de subsidie (voor ten hoogste vier jaar) te vervangen door bekostiging (voor onbepaalde tijd) en waarvoor verankering hiervan in de Wet Primair Onderwijs noodzakelijk was. Immers, een wettelijk vastgelegde regeling waarvan wijziging alleen mogelijk is op basis van een Kamermeerderheid is veel minder kwetsbaar bij economische tegenwind dan een subsidieregeling die een individuele minister wil stopzetten.

7. De strijd voor structurele bekostiging: 2014 – 2017

Om tot structurele bekostiging voor gvo/hvo te komen was het noodzakelijk dat de Wet op het Primair Onderwijs hiertoe zou worden aangepast. Er ontbrak in de wet immers een financiële paragraaf bij dit onderwerp. Het Dagelijks Bestuur van het Dienstencentrum² vormt voor dit doel de lobbycommissie.

Het lukt om drie politieke partijen in de Tweede Kamer te vinden die zich willen inspannen voor de beoogde wetswijziging, te weten de PvdA (middels Loes Ypma), de CU (Joël Voordewind) en het CDA (Maarten Rog). Het middel wordt gevonden in een initiatiefwet die zal worden ingebracht door deze partijen. De lobbycommissie zal deze 3 Kamerleden maximaal ondersteunen met vakkennis en lobbywerk bij zoveel mogelijk stakeholders.

De lobby kent maximaal resultaat. Tweede en Eerste Kamer buigen zich intensief over het onderwerp. Diverse debatten worden er aan gewijd en het ligt politiek gezien zowel principieel als gevoelig.

Uiteindelijk stemt de Tweede Kamer eind december 2016 met zeer ruime meerderheid in met de initiatiefwet Ypma – Voordewind – Rog. De Eerste kamer volgt op Valentijnsdag, 14 februari 2017. Bekostiging, wettelijk verankerde financiering, voor het gvo/hvo is een feit!

En voor de fijnproevers: de onderwijspacificatie van 1917 zorgde voor gelijkwaardige financiering door de staat van het openbaar en bijzonder onderwijs. Echter, een heel klein gebiedje in het primair onderwijs met betrekking tot het levensbeschouwelijk onderwijs werd nog niet door de staat bekostigd: het gvo/hvo in het openbaar onderwijs. Precies 100 jaar na de genoemde onderwijspacificatie van 1917 is deze nu echt voltooid!

Overigens zou de uitwerking van de wetswijziging in een AMvB en een Ministeriële Regeling nog de nodige tijd kosten, waardoor het kalenderjaar 2020 het eerste jaar voor gvo/hvo werd waarbij men een lumpsum ontvangt net als de scholen in het primair onderwijs.

8. Uitdagingen voor de komende tijd

Stilstand is achteruitgang. Dat betekent voor het gvo/hvo dat we de blik naar buiten moeten houden om als relevante maatschappelijke factor te kunnen blijven acteren door de ogen van onze belangrijkste stakeholders: het Ministerie van OCW, dat de subsidie beschikbaar stelt, de schooldirecties van het openbaar basisonderwijs en de ouders van hun leerlingen.

Daarbij blijft de maatschappij waarin wij acteren veranderen.

Ontkerkelijking en ontzuiling zetten door, de geloofsbeleving krijgt steeds meer variaties en lijken de werkgevers van gvo/hvo, oppervlakkig beschouwd, relicten uit de verzuilde tijd.

Bottom line blijft over dat de overheid (politiek en OCW) ons zal toetsen op onze maatschappelijke relevantie. Wellicht valt die het beste te omschrijven als:

- 'het in een pluriforme samenleving
- bijdragen aan de geestelijke gezondheid van kinderen en jongeren
- op basis van duurzame inspiratiebronnen voor leven en welzijn'.

Het is fijn te constateren dat het CvV volop inzet in het aantonen van deze relevantie door eigen onderzoek te doen naar de (maatschappelijke) meerwaarde van gvo/hvo en hierin investeert middels haar afdeling Onderzoek & Ontwikkeling.

² Dagelijks Bestuur Dienstencentrum GVO en HVO: Jurn de Vries (onafhankelijk voorzitter), Leon Bal (PC GVO), Nico Stuij (HVO). Adviseur: Dick Mentink, onafhankelijk onderwijsjurist.

Verantwoording geraadpleegde bronnen

Er zijn veel websites geraadpleegd die de geschiedenis van het onderwijs in Nederland beschrijven. Daarbij inbegrepen de websites die inzoomen op aspecten van deze ontwikkeling als de schoolstrijd om gelijkwaardige overheidsbehandeling van openbaar en bijzonder onderwijs, de onderwijswetgeving door de jaren heen en de strijd om bekostiging van het gvo/hvo in de jaren 10 van de huidige eeuw.

Hieronder een bloemlezing van deze bronnen (niet uitputtend):

https://www.onderwijsmuseum.nl/files/2016-12/een_korte_geschiedenis_van_het_onderwijs_dec.16.pdf

<https://www.maxvandaag.nl/sessies/themas/terug-naar-toen/de-geschiedenis-van-het-onderwijs-in-nederland/>

https://www.parlement.com/id/vi9fk3zv7nq4/vrijheid_van_onderwijs_in_de_grondwet

https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vi7aaw43p5mk/grondwet_van_1848_ministeriele

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?id=2015Z13524&dossier=34246>

https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/34246_initiatiefvoorstel_ypma

Breemer, Flora, Onderwijs om te koesteren, de staat van het openbaar onderwijs, met name het artikel van N. Stuij, Iets van vroeger of iets voor altijd (pag. 213-222)

Op internet:

<https://www.openbaaronderwijs.nu/flipbook/staat-van-het-onderwijs/staat-van-het-onderwijs.pdf>

Huigsloot, M., Het ideaal van de ongedeelde school, PowerPoint-presentatie t.b.v. de Sectordag GVO en HVO van 2010 (beschikbaar via CvV-administratie)

Stuij, N., Strategische keuzes HVO-breed 1998-2018, een kleine vormingsgeschiedenis op hoofdlijnen (beschikbaar via CvV-administratie)

Rooy, Piet de, Een geschiedenis van het onderwijs in Nederland, Amsterdam 2018, ook over de tijd van voordat er scholen in Nederland werden opgericht.

Op internet:

<https://books.google.nl/books?hl=nl&lr=&id=TkwrDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT5&dq=geschiedenis+onderwijs+nederland&ots=CsY060Z9O&sig=Wj1YOSTztG-pHeQ5xc5Wc9V8QH0#v=onepage&q=geschiedenis%20onderwijs%20nederland&f=false>